

munities and members of other cultures and religions, and therefore, based on selected examples, we will analyze the idea of the Other in the work of Zorica Kuburović.

Keywords: national identity, religious identity, orthodoxy, catholicism, islam, religious tolerance, religious distance, image of the Other

Оригинални научни рад
UDC 821.163.4(497.5)-93-14.09
Примљено 27. 1. 2020.
Прихваћено 5. 4. 2020.

◆ **Надија И. РЕБРОЊА***
Департман за филолошке науке
Државни универзитет у Новом Пазару
Република Србија

ПОСТЈУГОСЛОВЕНСКЕ АНТОЛОГИЈЕ ПОЕЗИЈЕ ЗА ДЕЦУ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

САЖЕТАК: Рад ће анализирати антологије које се баве босанскохерцеговачком поезијом за децу, настале у постјугословенском периоду, узимајући као кључне примере *Антиологију бошњачке поезије за децу 20. вијека* Ризе Џафића, *Лейо слово. Антиологију српске поезије за децу и младе у Босни и Херцеговини* Љубомира Милутиновића и Мирка Вуковића, као и *Врело љепоше. Антиологију босанскохерцеговачке поезије за децу* Шиме Ешића. Рад ће анализирати антологичарски приступ одређеним изборима, структуру и организацију антологијског прегледа. Рад ће настојати да укаже на поетичке тенденције заступљених аутора у постјугословенском контексту. Одређени број песама из ових антологија нужно се бави ратном тематиком, док неки антологичари инсистирају да се поезија за децу мора у потпуности оградити од ратне, националне и уопште идеолошке тематике, те вођени тим начелом бирају песме за своје антологије.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: антологија, Босна и Херцеговина, поезија за децу, постјугословенско

У постјугословенском периоду у Босни и Херцеговини је настало неколико значајних антологија

* nadija_@yahoo.com

поезије за децу. Најзначајније и најзапаженије су *Антиологија бошњачке поезије за децу 20. вијека* Ризе Џафића, која је настала 1998. године (Džafić 1998), затим *Лето слово. Антиологија српске поезије за децу и младе* у Босни и Херцеговини Љубомира Милутиновића и Мирка Вуковића настала 2012 (Милутиновић–Вуковић 2021), као и *Врело љепоће. Антиологија босанскохерцеговачке поезије за децу Шиме Ешића*, која је објављена 2008. године (Ešić 2008). Издваја се и *Избор њесам хрватских њесника за децу у Босни и Херцеговини* Жељка Иванковића, објављен 2005. године (Ivanović 2005), који није предмет овог рада јер се не ради о антологији већ о избору који нема тенденцију да поставља квалитативне темеље књижевноисторијског тока којим се бави. Може се напоменути да су у Босни и Херцеговини у постјугословенском периоду настале и важне антологије прозе за децу, као што су *Антиологија бошњачке њриче за децу 20. вијека* Ризе Џафића (Džafić 2000) и *Антиологија босанскохерцеговачке њриче за децу и о дјеци* Рашиде Кадрић (Kadrić 2011), које би могле бити предмет неког засебног рада.

Антиологија бошњачке поезије за децу 20. вијека Ризе Џафића обухвата тридесет и шест бошњачких песника а бави се поезијом с краја 19. века па све до актуелне поезије са самог краја 20. века. Бављење ове антологије поезијом с краја 19. века условљено је самом периодизацијом бошњачке књижевности која књижевноисторијски савремену књижевност посматра од препородног доба, које почиње одласком Турака и почетком аустроугарске владавине (Rizvić 1990). Антологија прати књижевноисторијски ток савремене бошњачке књижевности, а најстарији заступљени песници њеног књижевноисторијског низа су Сафвет-бег Башагић, Авдо Карабеговић Хасанбегов и Осман Ђикић. Ови песници припадају препородној добу бошњачке књижев-

ности. У предговору овој антологији Ризо Џафић настоји да да краћи преглед историјског развоја бошњачке књижевности за децу. Истиче да су на почетку 20. века поезију за децу углавном писали просветни радници у световним и верским школама, те је зато поезија за децу тог периода имала пре свега одгојни циљ (Види: Džafić 1998: 5). Из тог разлога, како Џафић истиче, за поезију тог периода дидактичност је била примарна те је у одређеној мери надвладала уметничко у поезији за децу (Исто). Но, поезија најранијег периода 20. века, коју за ову књигу Џафић издваја као антологијску, припада песницима који нису примарно дечји песници, те се песме заступљене у овој антологији налазе у познатим збиркама поезије Сафвет-бега Башагића, Авде Карабеговића и Османа Ђикића које нису наменски писане за децу. По критеријуму реципијента ове песме и те како имају одлике наивне песме. Башагићева песма „Невесињу” је родољубива песма писана у духу романтизма, што је одлика укупног његовог стваралаштва (Види: Rizvić 1990: 282–332). Ова песма садржи елементе специфичне за усмену књижевност, као што је мотив виле („Да пјевам заносне пјесме у лахом народном духу / Како пјевати може / Миљенче велешких вила кад му се полетне мисли / са јавор-гуслама сложе”, Džafić 1998: 13). Ова песма помињањем јавор-гусала призива јужнословенску усмену епiku и култ предака који је везан за симболику јавора од ког се праве гусле (Види: Чајкановић 1995: 171), што је такође у духу родољубиве поезије. Џафић објашњава да су родољубиви елементи који потенцирају важност босанства управо одлика поезије за децу најранијег периода 20. века (Džafić 1998: 5), те је то разлог што је овакве песме уврстио у своју антологију. „Јесенски уздаси” и „Сјај мјесече” такође су песме на романтичарском трагу, у којима се може видети утицај усмене поезије, нарочито севдалинке: „Сјај,

мјесече, сунчева ти сјаја, / Де ми стани оку на ви-
дику, / Да ја видим кроз демирли пенџер / Крај ђер-
дефа своју дилбер-дику” (Džafić 1998: 15). Карабе-
говићеве песме „Прољеће” и „Ко пупољак”, као и
Ћикићеве песме „Први снијег” и „Прољетна пје-
сма”, лиричне су и дескриптивне песме за децу. Ћи-
кићева песма „Молитва” може се издвојити као
пример религиозне тематике у поезији за децу, ко-
ја је била део дидактичких тенденција поезије за де-
цу тог периода: „Велик Ти си, Боже силни, / Вели-
чину све Ти прича” (Džafić 1998: 20). Религијска
као и родољубива тематика у овој антологији среће
се и код Мусе Ђазима Ћатића, на пример у песма-
ма „Ислам” и „Босна жубори”.

За поезију Хамзе Хуме која је заступљена у Џа-
фићевој антологији специфична је наглашена ли-
ричност и дескриптивност, на пример у песмама
„Први снијег” и „Херцеговачки пејзажи”. Хумо је
представник међуратног стваралаштва за децу. Као
специфичност тог периода Џафић издваја мотиве
који су се кретали од љубави према домовини до
нотица о познатим личностима из прошлости.¹ Како
Џафић истиче, то је период у ком се бошњачки пи-
сци удаљавају од националних мотива и настоје гра-
дити поезију модерног типа окренуту савременим
струјама (Види: Džafić 1998: 9).

Од песника друге половине 20. века, односно пе-
сника који су стварали након Другог светског рата
а које је Џафић одабрао за ову антологију, издваја-
ју се поетике Скендера Куленовића, Изета Сарајли-
ћа, Насихе Капићић Хаџић, Бисере Аликадић, Не-
џада Ибришимовића, Абдулаха Сидрана, Ибрахима
Кајана, Енеса Кишевића. Већини тих песника пое-
зија за децу није примарна, већ су познатији као пе-
сници модерне или постмодерне књижевности за

одрасле, али су између осталог писали и за децу.
Код одређеног броја песника, као што је Куленовић
(песма „Над мртвом мајком својом”), антологичар
је одабрао песме које припадају њиховим збиркама
поезије за одрасле, али је проценио да могу припа-
дати и детету као читаоцу. Одређени број песама
из овог периода алудира на тематику рата у Босни
и Херцеговини. Можда најинтересантнији пример је
песма „Огледало” Бисере Аликадић, која настоји да
преиспита ратну тему на универзалан и општељуд-
ски начин, без јасне конкретизације, посматрајући
рат кроз инфантилно, тако да он представља само
донекле нејасан али мучан контекст дечје игре:
„Гледате моје огледало. / Иако је рат, / Чини вам
се / Да такво не би морало бити. / Напросто, не мо-
гу га пребрисати! / Неки дан / Једно дијете / Огле-
дало се у њему. / Ручицама ловило свој лик. / Сми-
јало се, у чуду застајало, / Док сунце је / Кроз про-
зор навирало” (Džafić 1998: 69). Неке песме, као
што је песма „Чудо” Нуре Баздуљ Хубијар, ратну
тематiku посматрају на директнији начин, говорећи
о паљењу сарајевске Вијећнице, но опет посматра-
јући тај догађај у универзалнијем плану, кроз вечи-
ти мотив спаљивања књига и рукописа. Нура Ба-
здуљ Хубијар, као и Џемалудин Латић и Амир Та-
лић, у овој антологији су представници аутора ко-
ји су поезију за децу стварали након рата и стицања
независности Босне и Херцеговине. Док је Латић
заступљен осавремењеним успаванкама, за песму
„Кифла” Амира Талића специфична је персонифи-
кација и нонсенс: „Сањала кифла да је крух / И од-
једном порасла, УХ! / Стала на излог као да плаче
// Пекар је окренуо наопачке // Пробудила се и ре-
кла: УХ! / и више не би крух // Тако то дјеца воле
/ Кад кифле проговоре” (Džafić 1998: 130).

Ризо Џафић овом антологијом насталом 1998.
настоји да постави темеље за историју бошњачке
књижевности за децу, те да у послератном и постју-

¹ Џафић се овде позива на: М. Idrizović: „Pjesnici i pripovje-
dači”, *Dječija književnost naroda i narodnosti BiH*, V. Masleša
– Svjetlost, Sarajevo, 1990, 49–50.

гословенском периоду прикаже бошњачку поезију за децу као целину. Ову антологију Џафић је ослонио на постојећу литературу о историји бошњачке књижевности која је такође настајала током деведесетих у постјугословенском контексту. У свом предговору Џафић јасно дефинише да је антологију градио настојећи да прикаже на који начин су се аутори за децу односили према бошњачком, босанском и уопште националном, и често бира управо песме такве тематике. Док је за рани период с краја 19. и почетка 20. века национална тематика врло специфична, период након Другог светског рата даје модернију и комплекснију поезију, те ширу тематику која свакако има контекст у тадашњим тенденцијама југословенских и јужнословенских песника и поетика за децу. Ова антологија, иако у први план ставља националну тематику, што би за једну антологију за децу могло бити ограничавајуће, ипак донекле успева да представи различитост поетика, као и мотивску слојевитост и комплексност бошњачке поезије за децу 20. века.

Антологија *Лейо слово*, коју отвара поезија Бранка Ћопића, обухвата песнике као што су Душко Трифуновић и Перо Зубац, док су последњи заступљени песници Ђорђо Сладоје, Тоде Николетић и Мирко Вуковић. Антологија обухвата двадесет и три српска песника везана за простор Босне и Херцеговине. У свом предговору Љубомир Милутиновић и Мирко Вуковић као темељ ове антологије узимају српски језик (Види: Милутиновић–Вуковић 2012: 6). Истичу да су у њој заступљени српски песници који су рођени или су живели у Босни и Херцеговини (Види: Милутиновић–Вуковић 2012: 7). Аутори ове антологије наводе да се заступљени песници на различите начине односе према наречју те неки пишу на ијекавском а неки на екавском, а те разлике се формирају без обзира на то да ли су читав живот провели или су само рођени у Босни

и Херцеговини. Такав дуализам говора истичу као богатство у односу на друга два језика у Босни и Херцеговини (Види: Милутиновић–Вуковић 2012: 6). Аутори овде очито мисле на хрватски и босански језик, те је очито да се питање језичког идентитета и у књижевности за децу намеће као једна од кључних постјугословенских тема. С овог аспекта аутори истичу да је било крајње време да се антологија српске поезије за децу у Босни и Херцеговини појави: „Насушност њена више је но очевидна. До те мјере да не захтијева додатну експликацију!” (Милутиновић–Вуковић 2012: 5). Антологија *Лейо слово* обухвата период од седамдесет година. То раздобље аутори су поделили на периоде пре рата, мислећи на рат у Босни деведесетих година, и период после рата (Види: Милутиновић–Вуковић 2012: 8), те је самим таквим поступком антологија на неки начин неформално подељена на југословенски и постјугословенски период. Милутиновић и Вуковић сматрају да је јако важно истаћи да је српска поезија за децу задужила и српску и босанскохерцеговачку поезију (Види: Милутиновић–Вуковић 2012: 8). Тиме антологичари показују да ова књига настоји да позиционира српску поезију за децу у оба књижевна тока, што је такође специфичност свих националних књижевности постјугословенског простора.

Иако је антологија прављена с мотивом доприноса грађењу националног идентитета, као критеријуме за избор песника и текстова антологичари узимају искључиво квалитет и естетику уметничког текста: „[...] нисмо се водили ауторима, већ, искључиво пјесмама, односно пјесничким текстом. Само умјетнички релевантан пјеснички текст може бити достојан једне антологије. А умјетнички релевантан текст препоручује свога аутора (на најбољи начин)” (Милутиновић–Вуковић 2012: 11). Вероватно вођени таквим ставом, антологичари су сваког аутора представили обимним избором песама, те су бирали

по десет до двадесет песама једног аутора. На тај начин настојали су да прикажу разноврсност сваке поетике, различитост песничких збирки, да сваког аутора представе у потпуности издвајајући све оно антологијско у његовом поетском раду за децу. Изузетак је Зоран Костић, који је представљен једном поемом са насловом „Одрастаљка” (Види: Милутиновић–Вуковић 2012: 261).

На почетку ове антологије је Бранко Ћопић, који се сматра зачетником књижевности за децу у Босни и Херцеговини. Тај почетак књижевног стварања за децу везује се за Ћопићеву прву песничку збирку *У царстџу лејџирова и медајџа* и годину 1939 (Види: Милутиновић–Вуковић 2012: 11).

Ова антологија свесно избегава друштвено ангажоване песме, а нарочито песме са мотивима из рата у Босни настале током и након тог рата. Антологичари *Лејџоџ слова* постјугословенску поезију за децу коментаришу као слабију и инсистирају да се поезија за децу мора ослободити песама са идеолошким предзнаком и идеолошким искључивошћу (Види: Милутиновић–Вуковић 2012: 13). Зато као постјугословенске ауторе издвајају ауторе који примарно пишу за одрасле али се намећу и својим песничким збиркама за децу, као што су Костић, Капетановић, Самарџија, Сладоје. Иако сматрају да је квалитетних аутора послератног периода много мање, аутори су дали ефикасне примере поетике ових аутора, показујући различите поетске тенденције које се крећу од Костићеве луцидности у поеми „Одрастаљка” до игре и дескриптивности у поезији Ђорђа Сладоја. Иако антологија настоји да ратну тематику и специфичне (пост)југословенске теме избегне, такви мотиви се ипак могу наћи, рецимо у песми „Историјо збогом довиђења” Ђорђа Сладоја: „Историјо, збогом, довиђења, / доста ми је твојих понижења. // Доста ми је Келта и Трачана, / Крајшника, Грка и Гачана. // Муслимани, Срби и Хр-

вати, / Знам о вама све што треба знати. // Нека ми се скину са рачуна / мајски преврат и сељачка буна. // И сви твоји велики и славни / Што су опет пали на поправни. // Историјо, сажвакана жвако, // Решио сам, мада не знам како, // да направим историјски помак / и постанем Катаринин момак!” (Милутиновић–Вуковић 2012: 314). Ову песму аутори су вероватно изабрали јер се програмски односи према (пост)југословенској идеолошкој и националној проблематици, али и политички ангажованој и историјски мотивисаној тематици уопште, на начин који је идентичан њиховом ставу да књижевност за децу треба растеретити од идеолошког. Ова песма, заправо, могла би бити нека врста програмске основе читаве антологије.

Антологија босанскохерцеговачке поезије за дјецу *Врело лејџоџе* Шиме Ешића обухвата четрдесет и осам босанскохерцеговачких песника. У поговору са насловом „Уз ову антологију” Ешић истиче да се ваљана антологија која се бави укупним простором Босне и Херцеговине није појавила још од антологије савремене босанскохерцеговачке поезије за дјецу Алије Дубочанина под насловом *Незавршена прича* (Види: Dubočaniin 1988), која је објављена још 1988. године (Види: Ešić 2008: 163). Ешић у поговору дискутује са изборима и антологијама са националним предзнаком као што су Џафићева антологија бошњачке поезије и Иванковићев избор из хрватске поезије (Види: Ivanković 2005): „То затварање у националне, па и државне границе, то комуницирање, непоређење и непрожимање са сусједима, оставило је већ видљиву посљедицу, која је изражена у опадању интереса младих стваралаца за ову књижевну врсту” (Ešić 2008: 164). Ешић примећује још један крупан проблем везан за постјугословенска књижевна стварања који се не односи само на књижевност за децу, а то је бујање некритичких издања „од којих се праве вриједности нису ни при-

међивале” (Ešić 2008: 165). Таква тенденција, која је довела до хиперпродукције писања и објављивања, специфична за читав постјугословенски простор, угрозила је естетику читања и постојање посвећеног читаоца уопште, што укључује и дете као садашњег и будућег читаоца.

Ешићева антологија обухвата један део песника који се могу пронаћи и у Џафићевој антологији, као што су Шукрија Панцо, Фикрета Кеновић Салиховић, Насиха Капићић Хаџић, Зефир Хасић, Мирсад Бећирбашић, Ибрахим Кајан, Енес Кишевић и други, као и одређени број аутора које представља Милутиновићева и Вуковићева антологија, као што су Бранко Ђопић, Тоде Николетић, Станко Ракита, Перо Зубац, Душко Трифуновић, Велимир Милошевић. Ешић је притом избегао оно што је била Џафићева тенденција, а то је да уводи песнике који нису примарно писали за децу, али се њихови текстови могу сматрати поезијом која је блиска и детету као читаоцу. Ешић је такође избегао песме ратне тематике, као и песме са родољубивим мотивима.

Антологичар *Врела лејојие* истиче да је његов избор био вођен „ничим другим осим начелом вриједности. [...] Начињен је према мом властитом осјећању за лијепо, које сам, наприје као радознали читалац, а онда као помни пратилац, пјесник и уредник, његовао пуних 40 година” (Ešić 2008: 166). Ешић је овом антологијом успео да пружи увид у различите поетичке тенденције у поезији за децу Босне и Херцеговине, представљајући ауторе из друге половине 20. века и са самог почетка 21. века.

Док Џафићева антологија посматра ток савремене бошњачке поезије за децу, а антологија *Лејо слово* ток савремене српске поезије за децу у Босни и Херцеговини, антологија *Врело лејојие* Шиме Ешића се бави комплетним простором Босне и Херцеговине, обухватајући све националне књижевне токове који у тој земљи постоје. У све три анализи-

ране антологије аутори постављају темеље свог антологичарског приступа у предговорима или поговорима. Ти приступи су, у контексту постјугословенских тенденција, прилично различити. Док Ризо Џафић инсистира на потреби да поезија за децу тематизује националну и ратну тематику, босанску лексику и прати јасан идеолошки пут, Шимо Ешић, Љубомир Милутиновић и Мирко Вуковић бирају сасвим другачији приступ те граде антологије на чистом књижевно-естетском принципу. Нипошто није случајно што се они у својим објашњењима у предговорима обавезно осврћу на све тегобе присуства идеолошког у поезији за децу. Очигледно је да је и књижевност за децу нужно под утицајем политичких комплексности постјугословенског простора и да писци, песници па и антологичари покушавају да нађу различите путеве како се према тој проблематици треба односити. Рекло би се да поетички и антологичарски приступи ове три књиге отварају у оквиру књижевности за децу Босне и Херцеговине, али и шире, тему друштвене ангажованости поезије за децу постјугословенског простора. У овом смислу могло би се размишљати да ли је нужно, потребно или недопустиво да поезија за децу буде друштвено и политички ангажована. Из различитих примера које у својим антологијама аутори дају, може се закључити да се и песници према овом питању различито односе, те неки, попут Бисере Аликадић или Нуре Баздуљ Хубијар, имају потребу да и у поезију за децу уведу ратне мотиве, а други се, попут Сладоја, од такве тематике принципијелно ограђују. Но, Сладојево инсистирање да су националне и политичке теме у поезији за децу сувишне такође је вид друштвеног ангажмана. Донекле се различитост у размишљањима и тенденцијама између Џафића, Ешића и Милутиновића и Вуковића може објаснити чињеницом да је Џафићева антологија настала раније, одмах након рата, када су ути-

сци и одређене политичке потребе још биле свеже, док су антологије Ешића и Милутиновића и Вуковића настале после две хиљаде године, када је очито у поезији за децу дошло до неке врсте засићења идеолошким.

Из свих анализираних антологија може се закључити да је простор Босне и Херцеговине изузетно богат и жив амбијент књижевности за децу на ком се ствара суптилна и комплексна поезија, те да тај простор окупља поприличан број квалитетних песника, издања, антологија и избора. Рекло би се да се као важан издавач издаваја Босанска ријеч из Тузле, која је објавила већину антологија и издања насталих у Босни и Херцеговини у постјугословенском периоду.

ЛИТЕРАТУРА

- Dubočanin, Alija. *Nezavršena priča. Antologija savremene bosanskohercegovačke poezije za djecu*. Tuzla: Univerzal, 1988.
- Ešić, Šimo. *Vrelo ljepote: antologija bosanskohercegovačke poezije za djecu*. Tuzla–Wuppertal: Bosanska riječ – Das Bosnische Wort, 2008.
- Ivanković, Željko. *Izbor pjesama hrvatskih pjesnika za djecu u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo–Wuppertal: Bosanska riječ, 2005.
- Kadrić, Rašida. *Antologija bosanskohercegovačke priče za djecu i o djeci*. Tuzla–Wuppertal: Bosanska riječ – Das Bosnische Wort, 2011.
- Милутиновић, др Љубомир, Вуковић, Мирко. *Лепо слово. Антологија српске поезије за децу и младе у Босни и Херцеговини*. Источно Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства, 2012.
- Rizvić, Muhsin. *Bosansko-muslimanska književnost u doba preporoda 1887–1918*. El-Kalem: Sarajevo 1990.

Чајкановић, Веселин. *Стиара српска религија и митологија*. Београд: Српска академија наука и уметности – Српска књижевна задруга, 1995.

Džafić, Rizo. *Antologija bošnjačke priče za djecu 20. vijeka*. Tuzla–Wuppertal: Bosanska riječ – Das Bosnische Wort, 2000.

Džafić, Rizo. *Antologija bošnjačke poezije za djecu 20. vijeka*. Tuzla–Wuppertal: Bosanska riječ – Das Bosnische Wort, 1998.

Nadija I. REBRONJA

POST-YUGOSLAV LITERARY ANTHOLOGIES OF POETRY FOR CHILDREN IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary

This paper analyzes the anthologies that deal with Bosnian-Herzegovinian poetry for children from the post-Yugoslav period, taking the following as key examples: *Anthology of Bosniak Poetry for Children in the 20th century* by Rizo Džafić, *Lepo slovo. Anthology of Serbian Poetry for Children and Young People in Bosnia and Herzegovina* by Ljubomir Milutinović and Mirko Vuković, as well as *Vrelo Ljepote. Anthology of Bosnian-Herzegovinian poetry for children* by Šimo Ešić. A certain number of poems in these anthologies necessarily deal with war themes, while some anthologists insist that poetry for children must be completely separated from war, national and ideological themes in general, and guided by that principle, choose poems for their anthologies. In all three anthologies analyzed, the authors lay the foundations of their anthological approach in their prefaces or conversations. These approaches are quite different in the context of post-Yugoslav tendencies. While Rizo Džafić insists on the need for poetry for children to thematize national and war topics, Bosnian vocabulary, and to follow a clear ideological path, Šimo Ešić, Ljubomir Milutinović and Mirko Vuković choose a completely different approach and build anthologies on a pure literary-aesthetic principle.

Key words: anthology, Bosnia and Herzegovina, poetry for children, post-Yugoslav